

Orgelns tystnad i svenskt gudstjänstliv

Av Nils-Arvid Bringéus

"TIDER OCH DAGAR PÅ ÅRET, DÅ ORGELMUSIQUE UPPHÖRER I KYR KORNE"

"orgospel och annor. Item *Discant* och huad som hörer *ad Musicam figuratiuam*, holler man icke heller olijdeligit j kyrkionne, ändoch man och slijke wäl kan ther umbära."

Om Kyrkio Stadgar och ceremonier (1566)

PASSIONSTIDEN

Som gymnasist brukade jag få avlösa kantorn vid orgeln då han gick fram till nattvardsbordet vid skärtorsdagskvällens kommunion. Han lämnade inte orgelpallen förrän jag satt fingret på samma tangent som han och kunde fortsätta att improvisera dov kommunionmusik utan att det blev något avbrott. Riktigt tyst fick det inte bli. I långfredagens högmässa ljöd orgeln fortfarande lågstämt under psalmen "Skåder, skåder nu här alle...", men med tuttknappens hjälp kunde kantorn åstadkomma den mest oväntade effekt vid orden "Solen mörknar, bergen brista. Öga, hjärta, vad gör du?"

Om den käre kantorn verkat i slutet av 1600-talet hade han begått tjänstefel och kunnat kallas inför domkapitlet om han hade låtit orgeln ljuda en skärtorsdag eller långfredag. I 1686 års kyrkolag står det nämligen: "Ifrån fastlagssöndag in til påskedagen, innehålles med all music" (kap 13:2). Närmast synes bestämmelsen ha hämtats från ridderskapets kyrkoordningsförslag av den 14 september 1685, där det heter:

"Men ifrån fastelagz söndag, in til påskedagen innehålles med music i kyrkorne, så wid flere tilfällen som thet af Os påbiudes" (KOF III, s 281).

Kyrkolagen torde dock näppeligen ha infört något nytt i gudstjänstlivet när den förbjuder musik under fastetiden. I och med septuagesima tystnade "cantus laetitiae" i den medeltida mäsan. Hallelujasången ersattes med "tractus". Under förfastan bortföll "Gloria in excelsis" osv. (Johansson, s 38f). Från onsdagen i stilla veckan fick inte heller kyrkklockor ljuda. Järnkläppen kunde möjligen ersättas av en träkläpp, varom det gamla ordet "dymmelvecka" alltjämt påminner (Björkman, s 21ff).

De ovan citerade raderna ur "Om kyrkio stadgar och ceremonier" (1566) visar indirekt att orglar fanns redan under reformationstiden, men uppenbarligen har de varit ganska få. Laurentius Petris formulering visar däremot att det förekom andra former av kyrkomusik - flerstämmig sång och instrumentalmusik - vid denna tid. Han berör dock inte frågan om orglarnas och musikens tystnad under fastan.

Att bestämmelsen om orgelmusiken inarbetades i lagen 1686 beror uppenbarligen på att orglar nu blivit mera allmänna. År 1781 fanns inte mindre än 81 orglar i stadskyrkor och 387 i landskyrkor (Brilioth, s 207). År 1821 uppger von Schubert, att orglar "träffas nu ganska ofta äfwen på landet, i synnerhet i de nordliga och medlersta provinserne, samt äro icke sällan skänkte af wälmående bönder" (von Schubert, s 31).

Kyrkolagen förbjuder endast orgelmusik under fastan före påsk, men i själva verket synes orglarna även ha varit tysta under julfastan. I en stadga för Linköpings stifts kyrkobetjänter 1795 heter det: "På alla sön- och högtidsdagar, utom de 3 sista söndagarna i adventet, fastelagstiden, samt de trenne första böndagarna, bör spelningen förrättas på orgelverket". På liknande sätt torde praxis ha gestaltat sig i hela landet. I "Sveriges kyrkoförfattning" vars andra del utkom i sin tyska originalupplaga 1821 skriver Fredrik Wilhelm von Schubert: "All musik, såväl af orgor som andra instrumenter, innehålles ifrån och med fastlagssöndag intill påskdagen (med undantag af Mariae-bebodelsedag) äfvensom på de 3 första böne- och de 3 sista advents-söndagarna, såsom warande dels den alfvarliga själfpröfnings dag, dels ock en stilla, från allt annat afsöndrad, förberedelse-tid till Jesu födelses stora dag" (aa, s 31). Orgelns tystnad underströk alltså på ett mycket verkingsfullt sätt faste- och botstämningen under kyrkoåret. Som minneshjälp föreslog C Wåhlin i sin "Handbok uti svenska kyrko lagfarenheten" (1799) att klockarna skulle ha en tavla i sakristian eller klockarestolen med anteckning om "de tider och dagar på året, då orgelmusique upphörer i kyrkorne".

Redan 1823 utkom emellertid en kunglig kungörelse som upphävde förbudet mot orgelmusik under fastan. Det ligger nära till hands att söka ett samband med tillkomsten av den Wallinska psalmboken 1819 och Haeffners nya koralbok som trycktes 1820-21. Med de nya psalmerna och koralerna vitaliserades kyrkomusiken, låt vara att den nya psalmboken aldrig blev officiellt påbjuden och att det på sina håll dröjde innan den infördes (Olsson, s 126; Wentz, 1959).

Vi behöver emellertid inte nöja oss med gissningar eftersom riksdagstrycket ger en full inblick i vad som föregick kyrkolagsändringen. Måndagen den 10 februari 1823 föredrog överhovpredikanten, doktor Lilljenwall ett memorial i prästeståndet, där han tar upp kyrkolagens stadgande om orgelmusiken under fastan. Han fortsätter:

"Nu åter äro omständigheterna i många afseenden förändrade, musik-konsten har sedan gjort stora framsteg och särdeles

den andeliga genom skickelige och världige mästare uppnått en sann och ädel bestämmelse. Der denna ihågkommes och iakttages är det en verklig förlust för känslan, för uppbyggelsen, för andakten att vid kyrko-sången sakna accompanimentet af orgorna, och då man känner de öma, intagande melodier, som tillhöra våra flesta passions-psalmer, måste man finna denna förlust än större. Mera sammanhängande med andra var ock ännu plägseden att under fastelagen upphöra med all musik i kyrkorna, så länge den ej heller annorstädes var tillåten, men då sednare tidens lättare seder ända till dymmel-veckans början medgifva spectacler och concerter och piqueniquer, då på sjelfva långfredagen en concert för ett välgörande ändamål med allmänt bifall och fleras religieusa tillfredsställelse redan i många år varit anställd, huru vill man då försvara att den allmänna gudstjensten beröfvas en lyftning och ett behag, som de, hvilka äga sinne derföre, anse af ett så stort värde. Ett af de väsendtligaste ändamålen med orgors bruk är ju dessutom kyrkosångens styrande, som än mera visar sin nödvändighet vid de flera nya och obekanta choral-melodier vi nu äga. I fastlagen är detta ej blott lika nödvändigt som alltid utan ock av större behöflighet. Palmsöndagen och långfredagen, som vanligen utmärkes af en talrikare samling åhörare framför allt i de kyrkor der ungdomen på dessa dagar gör sin första nattvardsgång. Det är på alla dessa grunder jag tror mig kunna stödja mitt ödmjukaste förslag om ändring af i frågavarande lagens rum, hvaregenom orgornas nyttjande äfven under fastlagstiden må tillåtas."

Den relativt nya seden med konfirmation med åtföljande nattvardsgång under fastetiden var alltså ett bidragande skäl till ändring av kyrkolagsföreskriften. Genom den nya kyrkohandboken 1811 hade konfirmationen blivit obligatorisk och reglerats till form och innehåll.

Flera ledamöter av prästeståndet instämde i överhovpredikantens förslag, som remitterades till lagutskottet. Detta tillstyrkte lagändringen

liksom senare de övriga stånden. Ständerna skrev därför till Kungl Maj:t och anhöll om ändring av kyrkolagens 13 kap 2 paragraf. Kungl Maj:t biföll den 13 augusti denna hemställan och förordnade "att hädanefter under fastlagstiden den wanliga kyrkomusiken i kyrkorne inom riket kommer att fortfara".

I stället för att ha varit förbjuden blev orgelmusiken alltså direkt påbjuden från och med fastan 1824. C Fr Petersson uppger även i "Den svenska kyrkans mest framstående seder, bruk och inrättningar" (1868) att på 1820-talet upphörde seden att inställa musiken i kyrkorna under passionstiden eller från fastlagssöndagen till påskdagen. Därmed blev det alltså fritt fram för orgelackompanjemang till "de öma, intagande melodier, som tillhöra våra flesta passions-psalmer". Man kan nu anta att praxis samtidigt ändrades ifråga om de tre sista söndagarna i advent och de tre första böndagarna. Orgeln kom nu att ljuda vid varje gudstjänst, om alltid till fromma för kyrkosången eller ej är en annan fråga. Redan i 1686 års kyrkolag heter det, att "musiquen på orgorne, eller med andre instrumenter, måste intet så långt utdragas, at församlingen ther af, i sin sångh blifwer hindrad, at lofwa Gud med egen röst ..." (kap 13:2).

Kyrkolagsändringen 1823 uppfattades utan undantag som ett lyft för kyrkolivet och andakten. Orgelmusiken framhävde passionsstämningens innerlighet både vid passionspredikningarna, skärtorsdagens communion och långfredagens långa högmässa. Ingen synes ha reflekterat över att påsken indirekt förlorade ännu en accent. Efter 1571 års kyrkoordning blev det ingen skillnad ifråga om mässningen under triduum sacrum och övriga delar av kyrkoåret. Efter kyrkolagsändringen 1823 blev det likformighet med orgelmusiken och orgelackompanjemang under hela kyrkoåret. Under medeltiden hade däremot den föregående tystnaden kommit "Gloria in excelsis" i påskmässan att ljuda som en lovsång till Kristi uppståndelse liksom klockringningen efter klockornas tystnad (Björkman, s 328).

Ytterst utgjorde kyrkolagsändringen 1823 en anpassning till samhällets ökade sekularisering, något som även framgår av överhovpredikantens memorial och av ett debattinlägg i prästeståndet. De tysta orglarna hade tidigare varit ett led i en äldre tids markering av kyrkoårskaraktä-

ren under passionstiden. Men inte det enda. Påsk- och julfastan var sålunda förbjudna giftermålstider inom den romersk-katolska kyrkan. Denna tradition avbröts inte med reformationen. I Laurentius Petris kyrkoordning 1571 heter det i "Ordning om echtenskapet": "På inga stora högtidhes daghar, såsom jwl, påscha, pingzdaga etc. Item icke heller fram j longasfastonne, tå j kyrkionne handlas om wårs Herras Jesu Christi pino och dödh, skal brudabång hafuas för hender, icke at ectenskapet skal för then skul warda hållet som oheligt, vthan thet moste jw ordning wara j församlingenne, så att hwart och itt ärende skeer j sin retta tijdh". I 1686 års kyrkolag sker en viss uppmjukning i fråga om bröllop i fastan: "Men om någon, för särdeles skiäl och orsaker skull, wil i fastan gifta sig, bör sådant icke wägras, allenast thet skeer i stillheet, och utan alt brudebång" (kap 14:2). Med "brudebång" avsågs enligt kyrkolagen (kap 15:25) att "komma til kyrckian, med trummor, skiutande, och hwariehanda otienligt buller".

Föreskriften om vigslar "i stillhet" under fastan visar indirekt den roll bröllopsmusiken hade i gången tid. Redan i samband med Gustav II Adolfs död erinras vi härom. I det mandat som utfärdades efter kungens död heter det: "Medan nu heela rijkens sorgedagar komme äre... så skal hwarion och enom nu i en tidh lång" - intill kungens begravning den 22 juni 1634 - "sina bröllop hälle hemma uthi theras huus, doch aldeles uthan pracht och pråål, och föruthan all music och spelande, ingen lustigh sång, uthan then som directe tiänar til Gudz ähra" (Grönstedt, s 12).

VID LANDSSORG

Därmed har vi nalkats en annan typ av "tider och dagar... då orgel-musique uphör i kyrkorne", nämligen då riket drabbats av landssorg.¹ Då drottning Maria Eleonora dog 1655 utfärdades för första gången order om att allt spel i kyrkorna och vid andra samkväm helt skulle inställas. Föreskriften visar överensstämmelsen med praxis vid faste-, bot- och böndagarna. I själva verket betraktades kungliga personers död ifrån stormaktstiden till 1800-talets mitt som ett Guds straff av folket som därför borde manas till bot och bättring.

Också senare under 1600-talet kombineras förbuden mot bröllopsmusik och orgelmusik i kyrkorna under landssorg. I Åbo domkapitels protokoll 1660 heter det: "Bekommo wij landshöffdingens breff om K Maj:ttz affall; tå will uphöras medh orgewärket, brudewigningar publice..." (CEA protokoll II, s 407). Då hade redan domkapitlet utfärdat en förordning med liknande innehåll: "Skall uphöras med orgewärket, wigningar sker hemma, inthett spell skall heller hållas hemma whti huuset" (ibid, s 406). När det i ridderskapets kyrkoordningsförslag 1685 talas om orglarnas tystnad inte bara under fastetiden utan även "wid flere tilfällen som thet af Os påbjudes" är det uppenbarligen just landsorgstillfällena som åsyftas.

Vid Ulrika Eleonoras död 1693 befaller Karl XI att "all musik i kyrkor och samkväm" skall upphöra och samma order återkommer även i fortsättningen vid konungars och drottningars frånfalle t o m 1782. Musiken var därvid inställd under hela sorgetiden. Detta innebar, för att ta ett exempel, att orgelmusik och annan musik var inställd under två år efter Karl XI:s död. Efterhand sker dock en uppmjukning. År 1792, 1813 och 1818 fick "orgor... såsom tjänliga att styra och liva andakten" börja användas samtidigt som kungsringningen upphörde. Medan ringningen efter Adolf Fredrik 1771 pågick i 168 dagar inskränktes den vid Gustav III:s frånfalle 1792 till 69 dagar.

Sista gången orglarnas tystnad beordrades i samband med kungssorg var efter Karl XIII:s död 1818, då ringningen pågick i 43 dagar. Att orglarna i fortsättningen brukades även under landssorgen var uppenbarligen en konsekvens av kyrkolagsändringen 1823. När överhovpredikanten framlade sitt memorial i prästeståndet detta år avslutar han det med följande ord:

"...jag förmodar att om mitt förslag vinner vederbörligt bifall, orgorna äfven få höras vid de sorgliga tillfällen då ett dödsfall inom det Kongl. Huset inträffat, helst som musik alltid blifvit uppförd i den kyrka, der den höga begrafningsacten blifvit förrättad."

Det var naturligtvis ingen tillfällighet att det just var överhovpredikanten som fäste uppmärksamheten på parallelliteten mellan de tysta

orglarna under fastan och under landssorg. Till sammans med ärkebiskopen var han officiant vid begravnigar inom kungahuset.

En inkonsekvens såväl under fastetiderna som under landssorg kan det synas ha varit att orglarna teg medan klockorna talade. I kyrkoordningen 1571 hade nämligen förbudet mot klockringning under triduum sacrum upphävts: "Icke skal heller wara förbudhet (såsom waant är) ringia i dymbelwekonne heller än någhon annan tijd om åhret, ty then sedhen som war, at man tå icke skulle ringia, vtan blåsa j horn eller annat slijkt, haffuer ock hafft waantroo medh sigh" (KO, s 115). Endast motvilligt fogade sig dock folket i det nya bruket (Bringéus, s 188).

Ringning i landets kyrkor efter kungliga personers frånfalle är inte känd från medeltiden i Skandinavien. Kanske markerades också landssorgen genom klockornas tystnad. Från 1500-talets mitt blev kungsringning däremot regel i Danmark liksom i Sverige. Vid Margareta Leijonhufvuds död 1551 fick biskoparna bud att kungöra drottningens död "både i predikan och med ringning". Efter Gustaf II Adolfs frånfalle ringdes varje dag under ett helt år (Bringéus, s 365). Klockringningen kan i äldre tid inte ha uppfattats som musik utan som en form av ofentlig underrättelse om skilda tidender i socknen och landet. Kungsringningen var indirekt en symbol för kungamakten och ringningens längd stod rentav i proportion till densamma. Det betyder att antalet dagar och timmar den pågick kontinuerligt minskat (Bringéus 1958).

ORGLARNA TYSTNAR PÅ NYTT UNDER PASSIONSTIDEN

I den romersk-katolska kyrkan synes kontinuiteten vara obruten ifråga om klockornas tystnad under dymmelveckan liksom ifråga om orglarnas tystnad. Praxis synes numera vara att mässången och orgeln upphör från Gloria i skärtorsdagens mässa till Gloria i påskmässan.

I Svenska kyrkan har man på nytt insett värdet av att markera kyrkoårets växlande karaktär i gudstjänstlivet. Genom antagandet av 1976 års gudstjänstordning fick Svenska kyrkans församlingar möjlighet att fira gudstjänster i förnyade och nya former. I en kommentar till den nya gudstjänstordningen skriver Lars Eckerdal, att "Långfredagsgudstjänsten är en ordgudstjänst,

men den är avklädd mycket av det som eljest hör till en sådan. Ritualets enkelhet bör avspeglas i gestaltningen av gudstjänsten... Orgeln kan vara stum under hela gudstjänsten och psalmerna sjungas utan preludier och beledsagning (Eckerdal, s 70).

I den svenska Kyrkohandboken 1986 markeras att Gloria och Laudamus liksom Benedicamus "kan utgå under fastan". I Handbokens orgelutgåva (1987) heter det i förordet: "Användandet av orgeln bör ske med omdöme och fantasi. Orgelmusik har utomordentliga möjligheter att understryka kyrkoårets ofta dramatiska växlingar. Även total tystnad, t ex under stilla veckan eller långfredagen, kan vara av stark verkan."

Hur praxis gestaltar sig i Svenska kyrkan undersöktes redan 1974 i den enkät Kyrkohistoriska arkivet i Lund skickade ut till alla rikets församlingar och med en svarsfrekvens som uppgick till mer än 99%. Från inte mindre än 57% av församlingarna i riket besvarades frågan om långfredagens karaktär markerades på särskilt sätt i kyrkorummet såsom med "psalmsång utan orgel" jakande. Detta betyder att det nya bruket fått sitt genombrott redan innan centrala rekommendationer utfärdades.

För att få ett klart grepp om spridningsbilden borde frågan ha ställts några år tidigare. Fördelningen av de positiva svaren 1974 visar dock vissa regionala variationer. I Strängnäs stift, som anses ha ett betydande antal högkyrkliga präster, hade bruket införts i 76% av församlingarna, i Göteborgs stift, där ett tydligt motstånd mot förändringar ifråga om den kyrkliga seden långt fram gjort sig gällande, markerades långfredagens karaktär däremot "enbart" i 48% av församlingarna. De stift där svaren översteg 60% var i fallande skala: Strängnäs, Västerås, Stockholms, Linköpings och Härnösands stift. Det förefaller därför som det nya bruket ansluter sig till ett välkänt spridningsmönster för innovationer med utgångspunkt från Stockholmsområdet. Det är dock påfallande hur jämnt och därmed även snabbt utvecklingen gått. Grannskapsinflansen har inte på långa vägar spelat samma roll som vid spridningen av nya kyrkliga seder i ett tidigare skede. Informationspridningen sker numera på andra vägar och prästernas och kyrkomusikernas roll för nygestaltning av gudstjänstlivet torde ha ökat

samtidigt som kyrksamheten - och därmed kontrollen från församlingsbornas sida - minskat.

Vid en ny enkät år 1986 - med något lägre svarsfrekvens - uppgick de positiva svaren till 81%. Även nu låg Strängnäs stift främst (93%) och Göteborgs stift sist (74%). Även om de centrala rekommendationerna verkat stimulerande, förefaller det alltså som om innovationerna främst spritts "av egen kraft". Eftersom nyheten inte "krävt" någonting har nyhetsmotståndet uppenbarligen varit ringa. Kanske det snarast varit en fråga om att bryta "vanans makt" för äldre kyrkomusiker och präster.

Vid en motsvarande undersökning i Borgå stift i Finland 1988 visade sig 67% av samtliga församlingar ha infört bruket med tysta orglar (Dahlbacka-Ryökäs, ss 47, 96). I Finland har alltså den nya seden ännu inte vunnit lika stor genomslagskraft som i Sverige.

Hur reformen gått till på församlingsnivå kan dock inte utläsas av detta enkätmaterial. Har prästen eller organisten i samråd ändrat praxis eller har ett formellt beslut fattats av kyrkorådet? I senare fallet: har det funnits delade meningar? Detta är en fråga som även gäller den "smygande" förändringen av det nutida gudstjänstlivet i andra avseenden, men som inte blivit föremål för undersökning. Den i och för sig ringa frågan om orglarnas tystnad aktualiserar alltså frågan om kyrkbrukens och liturgins reglering och avreglering. I själva verket ingår den i ett helt "paket" av förändringar bl a av långfredagsgudstjänsten såsom avklädning av altarduken, släckta ljus, törnekrans kring krucifixet, samt fr a klockornas tystnad. Rörande praxis i sistnämnda fall har tyvärr inget källmaterial insamlats.

I den mycket spridda skriften "Kyrkofromhet" som utkom i sin första upplaga 1939 kommenterar Bo Giertz långfredagens klockringning så här: "Långfredagen är icke lik någon annan dag på året. När klockorna ringa förstagång, är det såsom ekot av hammarlagen mot spikarna: det var nu de naglade honom fast" (s 144). Vid min egen inventering av klockringningsseden 1951, vilken omfattade alla församlingar i Sverige, var det ännu inte aktuellt att fråga om det förekom att klockorna var tysta på långfredagen.

Det förefaller emellertid som om klockorna senare i kongruens med orglarna i allt flera för-

samlingar tystnat på långfredagen. Också genom avklädda altare, släckta ljus och en törnekrona på altarkrucifixet markeras långfredagens liturgiska karaktär. Sådana kyrkobruk som tidigare introducerades av högkyrkliga kyrkomän är numera knappast kontroversiella. De kan räknas till den kategori av "ceremonier som i sikh sielffua äro wilkorliga, och vthi een Christeligh församling synes någorlunda kunna lijdhna warda, såsom och vthan skada vmbäras" för att tala med Laurentius Petri i "Om kyrkio stadgar och ceremonier".

NOT

I Förordningarna rörande orglarnas tystnad vid landssorg har studerats genom Kungl Maj:ts skrivelser till landshövdingarna och biskoparna i riksregistraturet (riksarkivet) liksom i Linköpings och Lunds domkapitels arkiv. En detaljerad källförteckning ingår i en opublicerad undersökning av författaren om det svenska landssorgsceremonielet.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta:

Svar på enkäten Nu gällande kyrklig sed, 1974, 1986, Teologiska institutionen vid Lunds universitet

Tryckta:

Björkman, Ulf, 1957, Stilla veckan i gudstjänst och fromhetsliv med särskild hänsyn till svensk medeltida tradition

Brilioth, Yngve, 1946, Svensk kyrkokunskap. 2. rev uppl

Bringéus, Nils-Arvid, 1958, Klockringningsseden i Sverige

Dahlbacka, Ingvar - Ryökäs, Esko, 1990, Kyrklig sed i Borgå stift år 1988, Åbo

Eckerdal, Lars (red), 1976, Den nya gudstjänstordningen för svenska kyrkan. Kommentarer

Giertz, Bo, 1975, Kyrkofromhet (8 uppl)

Grönstedt, Johan, 1912, Konung Gustaf II Adolphs död och likbegängelse

Johansson, Hilding, 1956, Den medeltida liturgien i Skara stift. Studier i mässa och helgonkult

Olsson, Bror, 1967, Psalmboken som folkbok, i Pleijel, H, Olsson, B, Svensson, S, Våra äldsta folkböcker

Petersson, C Fr, 1868, Den svenska kyrkans mest framstående seder, bruk och inrättningar

Protokoller, Consistorii ecclesiastici Aboënsis, 2, 1902, (CEA)

von Schubert, Fredr Wilh, 1825, Sweriges kyrko-författning och lärowerk, för äldre och nyare tid beskrefne. Översättning med anmärkningar och tillägg af Abr Z Pettersson, 2

Wentz, Hilmer, 1959, Hur den Wallinska psalmboken mottogs i Sydsverige. Psalm och sång. Studier tillägnade Emil Liedgren 21/2 1959

Wählin, Christian, 1799, Handbok uti svenska kyrko lagfarenheten

Summary

THE SILENCE OF THE ORGAN IN SWEDISH DIVINE SERVICE

The Church Law of 1686 was probably raising earlier practice to the status of law when it prescribed that all music in church should cease between Quinquagesima and Easter Day. Church organs were by this time becoming more common in Sweden, so there was particular reason for enjoining the prohibition. It applied only to the Lenten fast before Easter, but in practice it also applied to the Christmas fast and the first three Ember Days. The silence of the organ was thus a very effective way to underline the atmosphere of fasting and penance during the church year.

A royal proclamation of 1823 lifted the prohibition on church music during Lent. This was associated, on the one hand, with the publication of a new psalter in 1819, and a new hymnal in 1820-21, which vitalized church music, and, on the other hand, with the fact that confirmation had become compulsory in 1811 and communion was usually held on Quinquagesima or Good Friday, when there were many people in the churches and the organs were needed. The change in the church law in 1823 was considered a stimulus to divine service, even though it meant that the rhythm of the church year was no longer as evident as before. Long before, in 1571, a church ordinance had lifted the prohibition on bell-ringing in Holy Week.

Church organs were also ordered to be silent when the nation was in mourning after the death of kings or queens. Weddings had to be held in the home, with no "bridal noise". Ever since the death of Maria Eleonora in 1655, special regulations have been issued concerning the silence of the organs during national mourning. Between 1792 and 1818, however, the organs were to be used as soon as the bells had stopped ringing for the dead monarch, since they were considered suitable for leading the devotions. The last time the organs were ordered to be silent was after the death of Karl XIII in 1818, five years before the change in the church law proclaiming the silence of the organs during Lent.

In the Middle Ages national mourning was probably marked by the silence of the church bells. From 1551, however, bell-ringing was made compulsory, and it went on for several hours each day, and indeed after the death of Gustaf II Adolf in 1632 the bells were rung for a whole year. After the end of Sweden's period as a great power, however, the number of days and hours of compulsory ringing were reduced. Since the organs were silent while the bells were allowed to ring, it seems as though the sound of the bells was not perceived as music but as a form of public information. The custom of ringing the bells for dead kings is an indirect reflection of the power of the monarchy, and in the long run both have declined in significance.

When the author surveyed the practice of bell-ringing in 1951, it was still customary to ring the bells during Lent. In recent years, however, it has become increasingly common in Sweden and Finland for both bells and organs to be silent on Good Friday. The instructions for the new order for divine service in 1986 show that the church leaders have once again realized that refraining from organ music can create a suitable effect during divine service on Good Friday, like other customs such as removing the tablecloth from the altar, putting out the lights, and placing a crown of thorns on the altar crucifix. An investigation of practice shows that the silence of the organs has become more common in both the Swedish and the Finnish church in the 1970s and 1980s. Church practices like these, which were first introduced by high church people, now arouse little controversy. They can be included in the category of ceremonies which, according to the reformer Laurentius Petri, can equally well be followed or ignored in an evangelical church.